

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXI

BELGRADE
1990

BALCANICA XXI, Beograd 1990, 1—411.

IN MEMORIAM

Академик Васа Чубриловић (1897—1990)

У време док се овај број часописа Балканика налазио у штампи умро је њен први уредник, оснивач и дугогодишњи директор Балканолошког института САНУ, академик Васа Чубриловић. До краја живота чврсто је стајао уз Институт и његов часопис, борио се за његову балканолошку оријентацију, за већи квалитет и потпунији садржај. Због тога се Редакција Балканике, сарадници и чланови Балканолошког института са дужним поштовањем опраштају од свога професора, директора и уредника.

*

Сажета биографија академика Васа Чубриловића којом доминирају године дугог живота могла би да се сведе на следеће: рођен је 14. јануара 1897. у Босанској Градишци. Завршио је гимназију у Сарајеву тек после I светског рата, после прекида због учешћа у сарајевском атентату 1914. године и одлежане робије у аустроугарским казаматима. Филозофски факултет је завршио у Београду 1922. године, докторат под насловом „Бо-

сански устанак 1875—1878“ одбранио је 1929. године. На Филозофском факултету 1937. године постаје доцент, а 1939. ванредни професор за предмет Општа историја новог века. У другом светском рату поново је у затвору, у логору на Бањици кроз који су прошли многи напредни српски интелектуалци. Професорску каријеру наставља после рата и 1947. постаје редовни професор; у исто време обавља дужност савезног министра Југославије (1945—1951). Са седамдесет година живота одлази у пензију, али активно наставља раније започети рад на оснивању Балканолошког института САНУ на чијем се челу налазио све до 1986. године. Поред матичне, Српске академије наука и уметности, у којој је за редовног члана изабран 1961. године, био је члан и многих других академија и научних друштава (Југославенске академије знаности и умјетности, Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, Академије наука и умјетности Црне Горе, Академије наука СССР-а итд.).

*

Насупрот овим штурим биографским подацима стоји један изузетно буран и динамичан живот који је трајао безмало цео један век. Није се смирио ни када је прешао 90 година живота: стално је био у стваралачком покрету, пун идеја о новим пројектима, књигама, научним скуповима, новим научним центрима, издавању архивских докумената, усмеравању међународне сарадње. У фиокама његовог писаћег стола остало је грађе и идеја за још један научни и људски век.

Са задовољством је Васа Чубриловић истицао да се као историчар формирао под утицајем три великана српске науке: Владимира Поровића од кога је преузео схватање о комплексности историјских истраживања, Васиља Поповића који га је увео у методологију модерне европске историографије и Јована Цвијића, маркантне личности српске и југословенске науке, од кога је Чубриловић наследио антропогеографски приступ додавши му историјску компоненту. Своме учитељу одужио се неколиким радовима („Јован Цвијић и стварање Југославије“)* и уводном студијом за Сабрана дела која је сам приредио. Ослањајући се на своја три учитеља изградио је сопствени методолошки приступ који, за разлику од механичког преношења података из извора, подразумева аналитички прилаз, упоређивање података из разних извора, њихово уношење у шири контекст догађаја у којима они добијају свој прави смисао. Он тежи синтези догађаја, који нису прост збир дешавања, него одраз друштвених процеса који своје корене имају у дубокој прошлости, у сплету историјских збивања, али и у антропогеографским и културолошким предиспозицијама. У обимном делу које је за собом оставио, Васа Чубриловић се појављује као национални историчар и као балканолог, истраживач патријархалних балканских друштава.

Већ и летимичан поглед на библиографију професора Чубриловића показује да су његове омиљене теме били устанци и револуције: од „Босанског устанка 1875—1878“, дела са којим је ушао у историјску науку, па преко тема из првог и другог српског устанка до догађаја везаних за светске ратове XX века. Доследан својим ставовима о континуитету збивања и њиховој условљености, он први и други српски устанак посматра као националне и социјалне револуције које имају своју предисторију у ослободилачким покретима на Балкану, посебно код српског народа, покретима који су довели до формирања српске државе, прве националне државне творевине у европском делу Османске империје. Ове ставове изразио је у једном од најзначајнијих дела наше историјографије „Историја политичке мисли у Србији у XIX веку.“ Стварање Југославије 1918. године историчар Чубриловић објашњава као завршни чин дугог историјског процеса, а као припадник „Младе Босне“ сматра је остварењем романтичног заноса генерације којој је припадао. Југословенској идеји остао је веран до краја живота, па чак и онда када је она долазила у озбиљну кризу.

Као зрео научник Васа Чубриловић се окреће великим балканолошким темама. Склоност према њима, како је сам истицао, наследио је од Јована Цвијића. И пре него што је своје животнo дело заокружио оснивањем Балканолошког института САНУ, чији је директор био једну деценију, балканолошке теме су се налазиле у жижи његовог интересовања, рекло би се чак равноправно са темама о устанцима и ослободилачким покретима XIX века. Патријархална друштва на Балкану су посебно будила његову истраживачку знатижељу. Њима се током дугогодишњег рада више пута враћао, било да је реч о „терминолошким питањима везаним за проучавање племенског друштва“, „патријархалном друштву и његовим обичајима“ или о појединим црногорским племенима у којима су се задржали реликти патријархалног живота (Кучи, Малоншићи и др.). У Балканолошком институту је покренуо вишегодишњи истраживачки пројекат на ту тему и припремио научни скуп „Обичајно право и самоуправе на Балкану“ на коме је своје виђење ове проблематике изнео у раду „Патријархална друштва и њихова обичајна права у Албанији и Црној Гори у средњем веку“ (Београд 1974). Са исто толико интересовања окренуо се и другој балканолошкој теми која се односи на сточарска, номадска и полуномадска кретања на Балкану. Као Цвијићев ученик, он указује на географски, антропогеографски и економски фактор у проучавању ових кретања, упућује на потребу истраживања језичке сличности у сточарској терминологији на широком простору између Пинда и Карпата, затим на потребу истраживања обичајног права, организације племена и племенског живота и осветљава корене многих појава у ма-

теријалној и духовној култури које срећемо у палеобалканском супстрату на овим просторима од праисторије до средњег века, па и даље до нашег времена. Један међународни скуп, затим зборник радова и већи број чланака који су произишли из једног оваквог пројекта најбоље сведоче о томе колико је професор Чубриловић био у праву када се заједно са својим сарадницима определио за овакву тему. Она је интегрисала резултате рада стручњака различитих научних профила: од историчара и археолога, преко етнолога до лингвиста и правних историчара.

Као изврстан организатор, прекаљен на многим, често сасвим различитим пословима (организација рада на Филозофском факултету после рата, у Одељењу историјских наука САНУ, руководилац многих Одбора и редакција, а једно време и савезни министар) професор Чубриловић је у Балканолошком институту САНУ ударио чврсте темеље научноистраживачком раду. У своје програмском чланку, који је објављен у првом броју Балканике, означио је правац развоја не само Института већ и балканологије као научне дисциплине у целини. Ширина његових поставки огледа се у покретању многих, често различитих тема: у археологији — истраживања старобалканског културног и етничког супстрата; у историји уметности — тема „Балкан као матица европске цивилизације“; у историји — културне и политичке везе и односи балканских народа; у етнологији — заједнички елементи у материјалној и духовној култури балканских народа; у лингвистици — улога супстрата у формирању балканских језика итд. Иста ширина очигледно се у истраживању „Јереси и јеретичких покрета на Балкану“, архивске грађе, проучавању духовне и материјалне културе балканских народа, књижевне традиције, а из новије историје, у теми која му је била посебно драга „Трећи Рајх и земље југоисточне Европе“. Спиритус мовенс у свим овим пословима, често и аутор појединих чланака био је професор Чубриловић. Због свега овога сматрамо га једним од творца модерне балканологије у нас, младе науке којој је он дао ширину објединивши сарадњу већег броја научних дисциплина. Историју и културу балканских народа он је посматрао као елемент кохезије, а не као предмет суревњивости и извор међусобних сукоба. У томе је често ишао испред свога времена, обнављајући идеју балканске сарадње и указујући на потребу чврстих веза између балканских земаља и осталог дела Европе. Балкан је посматрао некада само као део европског континента, али често и као његову матицу. На оваквим схватањима, говорио је, треба да се граде балкански и европски односи.*

Никола Тасић

* Радови који се овде цитирају налазе се у библиографији Васе Чубриловића објављеној у Балканици VIII, Београд 1972, I—IV.